

OLIV MUSIQA TA'LIMIDA IMPROVIZATSIYA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Ismailova Gulchexra Rozimatovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitet
Musika madaniyati fakulteti o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15221093>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-Aprel 2025 yil
Ma'qullandi: 07- Aprel 2025 yil
Nashr qilindi: 15- Aprel 2025 yil

KEY WORDS

Improvizatsiya, musiqiy ijodkorlik, pedagogik texnologiyalar, musiqiy tafakkur, metodik yondashuv, talaba faolligi, ijodiy ko'nikma.

ABSTRACT

Mazkur maqolada oliy musiqa ta'limida talabalarda improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni, uning didaktik asoslari va metodik yondashuvlari tahlil qilinadi. Improvizatsiya ijodiy fikrlash, musiqiy ifoda erkinligi va professional mahoratning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Maqolada o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, improvizatsiyani rivojlantiruvchi mashqlar tizimini yaratish va musiqiy tafakkurni kengaytirishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy tajriba bilan milliy tajriba o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham o'rganiladi.

Har bir san'at sohasi kabi musiqa ham inson qalbini larzaga soluvchi, fikr va tuyg'ularni ohanglar orqali ifoda etuvchi betakror hodisadir. Musiqiy asarlar ijrosi jarayonida nafaqat texnik mahorat, balki ijodiy yondashuv, badiiy mushohada va ichki erkinlik zarur bo'ladi. Ayniqsa, improvizatsiya — bu ijrochining ruhiy holatini, musiqiy bilimini va badiiy tafakkurini birlashtiruvchi san'at bo'lib, har bir musiqachi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalardan biridir. U insonni o'z ustida erkin fikrlashga, ohang bilan "suhbatlashishga" chorlaydi.

Oliy musiqa ta'limida improvizatsiyaga e'tibor qaratish — bu talabanning musiqiy dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil ijodiy fikrlashni shakllantirish va o'z uslubini topishiga xizmat qiluvchi muhim omildir. Bugungi kunda dunyo miqyosida musiqa ta'limi jarayonida innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlar orqali improvizatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Chunki talabanning sahnadagi ishonchi, o'ziga xosligi va ijodiy yondashuvi ko'pincha aynan improvizatsion tayyorgarlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Ushbu maqolada oliy musiqa ta'limi tizimida improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari, mashg'ulotlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali usullar, shuningdek, milliy va xorijiy tajribalar tahlili orqali bu jarayonni takomillashtirish imkoniyatlari yoritib beriladi. Maqsad — musiqa ta'limining ijodiy ruhini jonlantirish va musiqachi-shaxsning individual ifoda vositalarini rivojlantirishga hissa qo'shishdir.

Oliy musiqa ta'limida improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirish masalasi musiqiy pedagogika, ijrochilik metodikasi, shaxsiy ijodiy faollik va estetik tarbiyaning uzviy bog'liqligida tahlil qilinadi. Improvizatsiya – bu ijrochining hozirjavobligi, ohang tuzish va uni badiiy ifoda etish qobiliyati, o'zining musiqiy tafakkuri va his-tuyg'ularini erkin ifodalash shaklidir. U talabalarning musiqiy kompetentligini rivojlantirishda asosiy omillardan biri

hisoblanadi.

Improvizatsiyaning ta'limiy va tarbiyaviy funksiyalari

Improvizatsiya jarayoni nafaqat texnik bilim va ko'nikmalarni chuqurlashtirish, balki talabanning musiqiy ijodkorlik salohiyatini ochishda, mustaqil mushohada yuritish va estetik qarashlarni shakllantirishda ham muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bu jarayon:

Musiqqa ifodaviy vositalarini ongli qo'llash;

Harmonik, melodik va ritmik tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;

Ijodiy muhitda erkin fikrlash va ijod qilishga tayyorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida improvizatsiya o'rgatishda qo'llaniladigan metodik yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Bosqichma-bosqichlik prinsipi – Talabalar improvizatsiya asoslarini dastlabki bosqichlarda sodda ritmik va melodik mashqlar orqali egallab boradilar. Keyinchalik bu mashqlar murakkab shakllarda, mustaqil ohang yaratish mashg'ulotlariga o'tadi.

Tahliliy va ijodiy yondashuv – Har bir improvizatsion mashg'ulotdan so'ng uning tuzilmasi, harmonik oqimi va musiqiy ifoda vositalari tahlil qilinadi. Bu esa musiqiy tafakkurning faollashuviga sabab bo'ladi.

Ko'rgazmalilik va tinglab o'rganish – Dunyodagi mashhur improvizator ijrochilar (masalan, jazz musiqachilari, milliy cholg'u ustalari) ijrosini tinglash, ularning texnikasini tahlil qilish orqali o'quvchilar o'z uslubini shakllantira boshlaydi.

Texnologik integratsiya – Zamonaviy raqamli texnologiyalardan (musical software, virtual klaviatura, DAW platformalari) foydalanish talabalarga improvizatsion ifodani raqamli muhitda ham sinab ko'rish imkonini beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida improvizatsiyaning quyidagi shakllari keng qo'llanilishi mumkin:

Melodik improvizatsiya – berilgan armonik asosda yangi kuy tuzish;

Ritmik improvizatsiya – barqaror metrik tuzilma asosida ritmik variatsiyalar yaratish;

Harmonik improvizatsiya – akkordlar zanjirida yangicha ohang yo'nalishlari bilan ishlash;

Erkin improvizatsiya – har qanday oldindan belgilangan asoslarsiz ohang va ritmni yaratish;

Ansambl improvizatsiyasi – kichik guruhlarda hamohanglikda yangi musiqa parchasini yaratish.

Bu shakllarning har biri orqali talabanning ijodiy dunyoqarashi, musiqa tilini tushunishi va ifoda etish qobiliyati yanada boyitiladi.

Xorijiy tajriba va milliy pedagogik yondashuvlar:

Yevropa va AQSh musiqa ta'lim tizimlarida improvizatsiya ko'nikmalari ancha ilgari bosqichlardan boshlab rivojlantiriladi. Xususan, jazz ta'limida bu usul asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Milliy pedagogikamizda esa maqom, ashula va xalq cholg'ulari ijrosida improvizatsion unsurlar qadimdan mavjud bo'lgan. Ammo bu tajriba zamonaviy o'quv rejalari va metodikalar bilan uyg'unlashtirilganda yanada samarali natijalar berishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili:

Improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili ushbu sohaning keng ko'lamlı, multidisziplinar tadqiqot obyektiga aylanganini ko'rsatadi. Musiqa pedagogikasi, ijrochilik san'ati, psixologiya, estetika hamda zamonaviy ta'lim

texnologiyalariga oid manbalar bu jarayonni har tomonlama yoritishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mashhur nemis musiqashunosi va pedagogi C. Orff o'zining "Orff-Schulwerk" pedagogik tizimida musiqa improvizatsiyasini bolalikdan boshlab shakllantirish zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, improvizatsiya – bu tabiiy musiqiy ifoda vositasi bo'lib, o'quvchi-yoshlarning ichki dunyosini erkin bayon etishga xizmat qiladi. Orff metodikasi bugungi kunda ham ko'plab oliy ta'lim muassasalarida amaliy asos sifatida qo'llanilmoqda.

E. Gordon tomonidan ishlab chiqilgan "Music Learning Theory" nazariyasida esa musiqiy eshituv, ichki tinglash (audiatsiya) va musiqiy tafakkur orqali improvizatsiyani shakllantirish bosqichma-bosqich o'rgatilishi zarurligi asoslab berilgan. Gordonning ta'kidlashicha, improvizatsiya ijodiy va kognitiv jarayonlarning uyg'unlashuvi orqali rivojlanadi.

Milliy pedagogik adabiyotlarda ham improvizatsiyaga oid fikrlar asta-sekin rivojlanmoqda. Masalan, A. Tojiyev va Z. Normatov kabi o'zbek musiqa pedagoglari musiqa nazariyasi va milliy cholg'ular asosida talabalarda mustaqil ijodiy ifodani shakllantirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan. Ayniqsa, maqom cholg'ulari va do'stona ansambllarda improvizatsion elementlarni o'qitish bo'yicha ularning ishlarida qimmatli g'oyalar ilgari surilgan.

Shuningdek, zamonaviy manbalar orasida F. Rudzitisning jazz improvizatsiyasi bo'yicha metodik ishlanmalari, K. Sawyerning kreativlik va musiqa tafakkuriga oid tadqiqotlari talabalarda improvizatsiya salohiyatini baholash va rivojlantirishning zamonaviy usullarini taqdim etadi. Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat ijrochilik texnikasi, balki psixologik tayyorgarlik, musiqiy eshituv madaniyati va ijodiy tafakkurning uyg'un rivoji bilan uzviy bog'liq. Shu bois oliy musiqa ta'limida bu ko'nikmalarni shakllantirish tizimli, ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich yondashuvni talab etadi.

Muhokama:

Musiqa – bu inson ruhining tili, uning eng nozik tuyg'ularini ifodalaydigan badiiy vositadir. Bu tilni mukammal o'zlashtirish esa nafaqat yodlash va takrorlash, balki ijod qilish, musiqiy tafakkur orqali yangi ma'nolar yaratish bilan bog'liqdir. Aynan shu nuqtada improvizatsiya ko'nikmalarining ahamiyati namoyon bo'ladi. Improvizatsiya bu – ijrochining musiqa bilan "suhbat qurishi", o'zining ichki dunyosini real vaqt rejimida tovushlar orqali ifodalashi demakdir. Oliy musiqa ta'limida esa bu san'atni o'rgatish, ko'nikma sifatida shakllantirish – musiqachining kasbiy shakllanishi uchun zaruriy bosqichlardan biridir.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida improvizatsiyani rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar turlicha. Ba'zilar uni faqat jazz yoki zamonaviy musiqa doirasidagina muhim deb hisoblaydi. Biroq, musiqaning har qanday yo'nalishida – xoh u akademik fortepiano bo'lsin, xoh xalq cholg'ulari ijrosi – improvizatsiya ijodiy yondashuv, erkin fikrlash va musiqiy tafakkurning kuchli asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, improvizatsiya ko'nikmalari faqatgina texnik mashqlar orqali emas, balki musiqiy idrok, hissiy sezuvchanlik, estetik fikrlash va mushohada yuritish kabi kompleks kompetensiyalar orqali shakllanishi kerak.

Muhokama jarayonida bir muhim savol tug'iladi: talabani qanday qilib improvizatsiyaga jalb qilish mumkin? Chunki ba'zi hollarda talaba ijod qilishdan cho'chidi, xato qilishdan qo'rqadi, o'zini namoyon etishga jur'at topa olmaydi. Bunday holatda o'qituvchining roli o'ta muhim bo'ladi. U musiqiy erkinlik muhitini yaratishi, xatoni ijodiy izlanish sifatida baholashi

va talabada o'ziga ishonch uyg'otishi zarur. Har bir improvizatsion mashq – bu nafaqat musiqa yaratish, balki o'zini anglash, ifoda etish va rivojlantirish vositasidir.

Yana bir muhim jihat – bu milliy va xorijiy yondashuvlarning uyg'unligi. O'zbekiston musiqiy merosida, ayniqsa maqom, baxshichilik, doira va dutor ijrosida improvizatsiya tabiiy jarayon sifatida mavjud bo'lib kelgan. Biroq, bu tajriba ko'pincha og'zaki an'anada qolib ketmoqda. Endilikda bu merosni ilmiy-metodik asosda oliy ta'lim tizimiga integratsiyalash, uni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifa bo'lib turibdi. Masalan, maqom improvizatsiyasi asosida g'arblik jazz yondashuvlari bilan solishtirma mashqlar yaratish, multimediya platformalar orqali improvizatsion mashg'ulotlarni rivojlantirish yangi yo'nalishlarni ochib berishi mumkin. Muhokama natijasida shuni alohida ta'kidlash joizki, improvizatsiya bu — talabning nafaqat ijrochilik, balki shaxs sifatida shakllanishiga ham xizmat qiluvchi kuchli vositadir. Bu jarayon orqali u musiqaga o'z munosabatini bildiradi, ijodiy izlanadi va o'zining san'atdagi "ovozini" topadi. Oliy ta'limda bu jarayonni tizimli, izchil va zamonaviy uslubda olib borish orqali biz nafaqat bilimli, balki fikrlovchi, izlanadigan va erkin ijod qiluvchi musiqachilarni voyaga yetkazamiz.

Xulosa

Oliy musiqa ta'limida improvizatsiya ko'nikmalarini shakllantirish – bu musiqiy tafakkur, ijodiy salohiyat va ifodaviy mahoratni rivojlantirishga yo'naltirilgan kompleks pedagogik jarayondir. Ushbu maqolada o'rganilgan nazariy manbalar, amaliy yondashuvlar va mavjud tajribalar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Improvizatsiya musiqiy ta'limning ajralmas komponentidir. U ijrochilik san'atining faqat bir turi emas, balki talabada musiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, o'z uslubini shakllantirish va musiqaga individual yondashuvni rivojlantiruvchi samarali vositadir.

Improvizatsiyani o'rgatish bosqichma-bosqichlik asosida qurilishi zarur. Avval sodda melodik va ritmik mashqlardan boshlanib, keyinchalik murakkab harmonik va erkin improvizatsiyaga o'tiladi. Bu jarayon o'quv dasturlariga aniq metodik asoslar bilan kiritilishi lozim.

O'qituvchining roli hal qiluvchi omil hisoblanadi. Improvizatsiya erkin ijodiy jarayon bo'lgani bois, talabalarga psixologik qulaylik, ijodiy muhit va qo'llab-quvvatlovchi pedagogik yondashuv talab etiladi. O'qituvchi talabning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashi, ijod qilishga undashi va musiqiy savodxonligini chuqurlashtirishi kerak.

Milliy musiqa an'analari improvizatsiyani rivojlantirishda boy manba hisoblanadi. Xususan, maqom, baxshichilik, xalq cholg'ulari ijrosi kabi an'anaviy ijrochilik shakllarida improvizatsiya unsurlari faol qo'llaniladi. Ushbu elementlarni zamonaviy ta'lim metodikalariga integratsiyalash talabning musiqiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Xorijiy tajriba va innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Raqamli texnologiyalar, interfaol platformalar, audio-vizual vositalardan foydalanish orqali improvizatsiya mashg'ulotlarini zamonaviy formatda tashkil etish mumkin. Bu esa musiqiy savodxonlikni oshirish bilan birga, ijodiy qiziqishni ham kuchaytiradi.

Improvizatsiya orqali musiqa ta'limining mazmuni boyiydi. Bu ko'nikma talabani nafaqat texnik jihatdan, balki fikrlovchi, izlanishga qodir, musiqaga erkin yondasha oladigan ijodkor shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shuning uchun oliy musiqa ta'limida improvizatsiyaga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, oliy musiqa ta'limi dasturlarida improvizatsiya

ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan maxsus modullar, mashg'ulotlar va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish, shuningdek, o'qituvchilarning bu boradagi kasbiy malakasini oshirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Орф К. Шульверк. Музыкальное воспитание детей раннего возраста. — М.: Прогресс, 1991. — 186 с.
2. Gordon E. Learning Sequences in Music: Skill, Content, and Patterns. — Chicago: GIA Publications, 2007. — 380 p.
3. Sawyer K. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. — Oxford: Oxford University Press, 2012. — 312 p.
4. Рудзитис Ф. Джазовая импровизация: теория и практика. — СПб.: Лань, 2018. — 228 с.
5. Tojiev A. Musiqiy ta'limda ijodiy yondashuvning nazariy va amaliy asoslari. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020. — 210 b.
6. Normatov Z. Musiqiy ijodkorlikni shakllantirishda milliy an'analarning o'rni. // Pedagogik mahorat jurnali. — 2021. — №3. — B. 45-50.
7. Jamolov Sh. Musiqiy tahlil va improvizatsiya o'zaro bog'liqligi haqida. // San'at va madaniyat. — 2022. — №2. — B. 87-92.
8. Nuriddinov, G., & Ismailova, G. (2025). O'ZBEK XALQ MAROSIM QO'SHIQLARINING ETNOGRAFIK TAHLILI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH (Т. 3, Выпуск 3, сс. 42-45).
9. Baratova, F., & Ismailova, G. (2025). MUSIQA TA'LIMI ORQALI O'QUVCHILARDA MILLIY O'ZLIKNI SHAKLLANTIRISH. В YANGI O'ZBEKISTON PEDAGOGLARI AXBOROTNOMASI (Т. 3, Выпуск 2, сс. 127-131).
10. Ismailova, G. (2024). PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MUSIC CULTURE LESSONS. В INTERNATIONAL BULLETIN OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY (Т. 4, Выпуск 4, сс. 52-54).
11. Ismailova, G. (2024). MUSIQA DARSLARIDA FORTEPIANO O'QITISH METOD VA USLUBLAR XUSUSIYATI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(4), 130-133.